

מפעל דף היומי בעיון

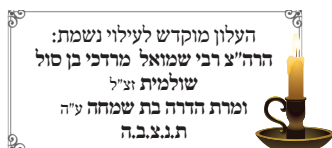
סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

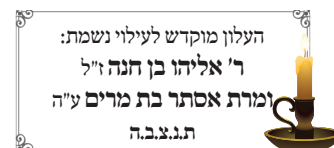
כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שיש שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למיגדי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

יום א' י"א אלול-שבת י"ז אלול תשפ"ג

מסכת קידושין י"ד-כ'

שבוע פרשת כי תבוא

דף י"ד ע"ב

הנרצע נקנה ברציעה.

בספר קובץ שעורים [ח"א אות ק"ד] הביא בשם הרשב"א [בשור"ת ח"א סימן קל"ז] שאלת, דאמרין מוכרוהו ב"ד נרצע, וקיי"ל דצריך לומר אהבתי את אדוני בעוד שהוא עבד, אם באותה שעה בעא לזבוני נפשיה לרבו בכסף כדי להנצל מרציעה, מצי עביד או לא. תשובה. זו לא שמעתי, אבל מסתברא דלא, דאם כן בטלת רציעה לנמכר בבית דין, וגזירת הכתוב היא, לרצוע אוזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים:

המוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש מוכרוהו בית דין אינו נמכר אלא לשש המוכר עצמו אינו נרצע מוכרוהו בית דין נרצע מוכר עצמו אין מעניקים לו מוכרוהו בית דין מעניקים לו המוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית מוכרוהו בית דין רבו מוסר לו שפחה כנענית רבי אלעזר אומר זה וזה אינו נמכר אלא לשש זה וזה נרצע וזה וזה מעניקים לו וזה וזה רבו מוסר לו שפחה כנענית.

ומה שאמרו מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, מהלשון משמע דאין רבו מוסר לו שפחה כנענית, אבל הוא עצמו מותר בה, רק אין כופהו על כך. נמצא לפי זה שיש בזה שלש דרגות, שאסור לחלוטין בשפחה כנענית, שמותר בשפחה כנענית רק אין רבו כופהו על כך, וזה שרבו כופהו. נמכא בגניבתו כופהו, מוכר עצמו מותר, וסתם ישראל אסור.

וכתב הריטב"א שיש אומרים דאין הדין רק שאין רבו כופהו, אלא שאסור גם כן אפילו מדעתו בשפחה כנענית, ועיין שם בראיה שהביא. והריטב"א דחה ראיתם, וכתב הסבא להיפך, דא"כ מוכר עצמו למה צריך גט חירות, שהרי אין גופו קנוי ממש, ולא מצינו גט אלא במקום שיש לרב קנין איסור, דומה לגט אשה שצריכה גט, ובעבד כנעני לגבי קנין

ממון שבו בהפקר סגי ליה אלא שצריך גט לקנין איסור. וסוף דבר העלה שהמוכר עצמו מותר בשפחה כנענית אלא שאין רבו כופהו בכך, ושכן דעת הרא"ה. ומהרמב"ם שנביא לקמן מבואר שדעתו שמוכר עצמו אסור בשפחה, ונמכר בגניבתו רבו כופהו:

ולענין מוכר עצמו, מכל הנ"ל נמצינו למדים שיש דין עבד עברי אף במי שמוכר עצמו, ולכאורה לא מצינו תנאים המכירה זו, דבמכרוהו בית דין למדנו לקמן שיש תנאים מתי נמכר ומתי לא, אך לא מצאנו תנאים במוכר עצמו. ולכאורה יש בזה נפקא מינה גדולה, דאם הוא במצב שאינו רשאי למכור עצמו או שבית דין טעו ומכרוהו שלא כדין, הרי שלא יחולו עליו דיני עבד עברי כלל, דקיימא לן לקמן דעבד עברי גופו קנוי, ואף אם נאמר כמאן דאמר דמוכר עצמו אינו מותר בשפחה כנענית, מכל מקום אין דינו כשכיר וכפועל שיכול לעזוב את מלאכתו אפילו בחצי היום, וצריך דרכי שחרור שבלעדיהם הרי הוא נחשב לעבד, ועוד כמה וכמה נפקא מינות. אמנם בזה גופא יש לדון, דיתכן דאם עבר ומכר עצמו לעבד עברי בלא התנאים הנ"ל, שתחול המכירה בדיעבד, שאינו אלא איסור שעבר, או שנאמר שהוא תנאי גמור במכירה שלא תחול אלא אם כן התקיימו התנאים הנ"ל.

ובמנחת חינוך הוכיח מכמה ראשונים שלצורך מצוה יכול למכור עצמו, וכן מוכח מרש"י לקמן שיכול ממזר למכור עצמו בעבד עברי כדי שיוכל לשאת שפחה, ואפשר שזה בכלל מה שהתירה התורה לאדם למכור עצמו, מיהו יתכן שהוא רק היתר לממזר דוקא ודוקא למצוה רבה כמו לישא אשה [ואף שאין בזה קיום פריה ורביה דהרי אין זרעו מיוחס אחריו, מכל מקום שבת יש, לשבת יצרה].

ויש לדון גם בבית דין שמכרו אדם בגניבתו שלא כדין, האם בדיעבד חלה המכירה, וכאן תהיה השאלה חמורה יותר, דהרי

כולל ומכון ראש פינה:

מכרוהו בית דין מותר בשפחה כנענית, ויתירה מזו, מבואר לקמן שרבו כופה אותו להוליד לו ולדות, ומה יהיה הדין כאן.

והרמב"ם [הלכות עבדים פרק א' ה"א] באמת כתב בזה תנאים, וז"ל, עבד עברי האמור בתורה זה ישראלי שמכרו אותו בית דין על כרחו או המוכר עצמו לרצונו. כיצד גנב ואין לו לשלם את הקרן בית דין מוכרין אותו כמו שאמרנו בהלכות גניבה, ואין לך איש בישראל שמוכרין אותו בית דין אלא הגנב בלבד, ועל זה שמכרוהו בית דין הוא אומר כי תקנה עבד עברי, ועליו הוא אומר במשנה תורה כי ימכר לך אחיך העברי. מוכר עצמו כיצד זה ישראל שהעני ביותר נתנה לו תורה רשות למכור את עצמו שנאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך ואינו רשאי למכור את עצמו ולהצניע את דמיו או לקנות בהם סחורה או כלים או ליתנם לבעל חוב אלא אם כן צריך לאכלן בלבד ואין אדם רשאי למכור את עצמו עד שלא ישאר לו כלום ואפילו כסות לא תשאר לו ואח"כ ימכור את עצמו:

וכן כתב המאירי, עבד עברי ר"ל בין שמכר עצמו מחמת דוחקו לישראל או לגוי והוא שאין לו מה יאכל וכבר מכר כל אשר לו וכגון זה הואיל ואינו עושה לצורך סחורה או לקנות כלים או לפרוע לבעל חובו אלא לצורך אכילה לבד ואין לו מה למכור כדי לאכול אלא עצמו נתנה לו תורה רשות למכור את עצמו ועליו נאמר בנמכר לישראל כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך.

והנה בתורת כהנים [פרשת בהר סיני פרק ז' ה"א] מצאנו מקור לחלק מתנאים אלו, וכ"כ שם, מנין שאין אדם רשאי למכור עצמו ולהניח באפונדתו וליקח לו בהמה וליקח לו כלים וליקח לו בית אלא אם כן העני. תלמוד לומר וכי ימוך ונמכר הא אינו נמכר אלא אם כן העני וכו'. אמנם מה שכתב הרמב"ם ואין אדם רשאי למכור את עצמו עד שלא ישאר לו כלום ואפילו כסות לא תשאר לו ואח"כ ימכור את עצמו, לא מצאנו לו מקור. וצריך לומר שהוא פשוט לרמב"ם מסברא, ועיין עוד לקמן בענין מוכר את בתו לאמה.

ולהלכה פסק הרמב"ם [הלכות עבדים פרק ג' הלכה י"ב], מה בין מוכר עצמו למכרוהו בית דין, מוכר עצמו אינו נרצע ומכרוהו בית דין נרצע, מוכר עצמו אסור בשפחה כנענית ומכרוהו בית דין רבו מוסר לו שפחה כנענית, מוכר עצמו נמכר לעכו"ם ומכרוהו בית דין אינו נמכר אלא לישראל שנאמר כי ימכר לך אחיך, אין בית דין מוכרין אותו אלא לך, מוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש מכרוהו בית דין אינו נמכר אלא לשש, מוכר עצמו אין מעניקין לו מכרוהו בית דין מעניקין לו.

וכתב ערוך השולחן [יורה דעה סימן רס"ז], ואף על פי שאמרנו שאינו רשאי למכור את עצמו עד שלא ישאר לו כלום, מ"מ נראה לי דאם עבר ומכר את עצמו מכור, וראיה לזה שהרי גם מה שנתבאר שלא ימכור עצמו אלא לך [ולא לגוי] מ"מ כתב הרמב"ם דאם עבר ומכר עצמו אפילו לעובד כוכבים ואפילו לכוכבים עצמה ה"ז מכור וכו', ולכאורה יש לדמות זה לזה. אמנם דעת המנחת חינוך בדעת הרמב"ם שאינו מכור, והיא

גופא ראייה, ממה שכתב הרמב"ם להדיא דבמוכר עצמו לגוי הוי מכור ולא כתב כן במוכר עצמו אם אינו עני.

ובאמת כבר בראשונים דנו בזה, דדעת התוספות רי"ד [לקמן י"ח ע"א] דאף עשיר שמכר עצמו בדיעבד מכור, אבל המקנה [לקמן ט"ו ע"א עך תוד"ה אידך] נקט בדעת הריטב"א שאינו מכור, וסברתו [בתוספת ביאור] דענין מכירה לעבד הוא חידוש שחידשה התורה, ולא חידשה אלא בנמכר בגניבתו או במי שמתקיים בו כי ימוך אחיך, ואם צלא מתקיימים התנאים ממילא לא שייך בזה חידוש דעבדות.

ובאותו ענין בנמכר בגניבתו, אם נמכר דלא כדין, כתב המנחת חינוך [מצוה מ"ב אות א'], והנה אם אחד מישראל גנב ואין לו לשלם לא קרקע ולא מטלטלין הבית דין מוכרים אותו בעבד ונותנים הדמים לנגנב, ופשוט דוקא אם אין לו, אבל יש לו ואינו רוצה לשלם הבית דין כופין אותו לשלם עד שתצא נפשו, אבל למכרו אין להם רשות, כי התורה לא נתנה רשות לבית דין למכור אלא באין לו אבל לא ביש לו, ואפילו בדיעבד אם מכרוהו בגנבה גזירת הכתוב דנמכר, אבל במקום שאין להם אינו כלום כי אינו ממון של הבית דין אך רשות א"כ אינו ממון של הבית דין שימכר וזה פשוט. אבל המקנה [הנ"ל] כתב בדעת הריטב"א שאם הבריה נכסיו ולא מצאו בית דין נכסים ומכרוהו שמכירה קיימת כיון שעשו כדין. אמנם אכתי יש לדייק שאם עשו שלא כדין, אין מכירתו מכירה, וצ"ע.

ואף שמוכר עצמו לגוי נתבאר שבדיעבד מכירתו מכירה, מכל מקום כתב המנחת חינוך דהבית דין אין להם רשות למכור אחד מישראל רק לישראל או לגר צדק ואף אם עברו ומכרו אין מכירתם כלום, עיין שם דיוקו, דדוקא מוכר עצמו דגלי קרא הוי מכירה, אבל לבית דין כיון דהתורה לא נתנה להם רשות אין הגוף שלהם רק במה דנתנה התורה רשות להם.

ואם שייך באשה דין מוכרת עצמה, מרוב הראשונים מבואר שאינה יכולה, וכן כתב הרמב"ם [הלכות עבדים פרק א' הלכה ב'], כבר ביארנו שאין האשה נמכרת בגניבתה וכן אינה מוכרת את עצמה ואינה קונה לא עבד עברי ולא עבד כנעני מפני החשד וכו'. אמנם דעת הרמב"ם בפירושו על התורה שאף באשה שייך כנ"ל. אמנם צריך עיון וביאור רב בזה למאי נפקא מינה באשה שתקרא אמה ולא כסתם שכיר, דדין ייעוד לא שייך ויציאה בסימנים לא שייך, ולכאורה הנפקא מינה רק לענין שאינה יכולה לחזור בה ותצא רק בשטר או בגרעון כסף, וצ"ע.

ובדין מכירת בית דין, יש לדון האם הבית דין הם המוכרים או הנגנב, או שהעבד הוא המוכר עצמו, ונפקא מינה מי כותב את שטר המכירה, דהרמב"ם [פרק ב' הלכה א'] כתב, עבד עברי שמכרוהו ב"ד [המוכר עצמו] נקנה בכסף ובשוה כסף ובשטר, כיצד בשטר כותב לו על הנייר או על החרס הריני מכור לך הריני קנוי לך ונותן לו השטר. ומשמע שהוא עצמו כותב, אמנם המאירי כתב, ובשטר, שבמוכר עצמו כותב לו על הנייר

או על החרס הריני קנוי לך ונותן לו השטר, ובמכרוהו בית דין כותבין לו בית דין הרי זה קנוי לך.

המוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש.

ודעת הריטב"א שאם התנה העבד עם האדון יכול להמכר אף לפחות משש, אמנם בדעת רש"י שכתב שאם לא התנו המכירה בסתמא היא לשש, ובהתנו הוא אף ליותר, כמו שכתב רש"י שהתנה להמכר לעשר שנים, יש לדון אם הוא הדין לפחות כדעת הריטב"א או שאין פחות משש שנים לדעתו.

והנה בעבד כנעני נתבאר דנקנה בחזקה ובחליפין דהיינו קנין סודר. וחזקה וודאי לא שייך בעבד עברי דילפינן בעבד כנעני מדהוקשו לקרקעות ועבד עברי לא הוקש, אבל בקנין סודר יש להסתפק דאולי גם עבד עברי נקנה בו, דקניין חליפין נוהג בכל הדברים.

דף ט"ו ע"א

מתבאר מדרשת הכתוב שרוצעים את אוזן ימין, וכן שאין רוצעים אמה עבריה. וכן כתב הרמב"ם [פרק ג' הלכה ט'], כיצד רוצעין, מביאו לבית דין של שלשה ואומר דבריו לפניהם ומגישו לסוף שש אל הדלת או אל המזוזה כשהן עומדין בבניין, בין דלת ומזוזה של אדון בין של כל אדם, ונוקב את אוזנו הימנית בגופה של אוזן במרצע של מתכת עד שיגיע לדלת שנאמר ונתת באזנו ובדלת, ולא נאמר מזוזה אלא שיהיה עומד בין אצל דלת בין אצל מזוזה ומה מזוזה כשהיא עומדת אף דלת כשהיא עומדת אבל הרציעה בדלת אף על פי שאין שם מזוזה, האדון הוא שרוצע בעצמו שנאמר ורצע אדוניו לא בנו ולא שלוחו ולא שליח בית דין, ואין רוצעין שני עבדים כאחד שאין עושין מצות חבילות חבילות.

וכן שם [הלכה י"ג] מפי השמועה למדו שאין האשה נרצעת וכן יראה מענין הכתוב שהרי אומר בנרצע אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני ומהו שנאמר ואף לאמתך תעשה כן להעניק שכשם שמצות עשה להעניק עבד עברי כך מעניק אמה העבריה.

בעל כרחו.

ופסק הרמב"ם [פרק ג' הלכה ג'], מי שמכרוהו בית דין יש לרבו ליתן לו שפחה כנענית, בין האדון בין בנו של אדון אם מת אביו הרי זה נותן לו שפחה, וכופהו על זה כדי שיוליד ממנה עבדים והרי היא מותרת לו כל ימי עבדותו שנאמר אם אדוניו יתן לו אשה וגו', והמוכר עצמו אסור בשפחה כנענית כשאר כל ישראל.

ומלשון הרמב"ם משמע שני דברים, דאינו יכול למסור לו רק שפחה בת בנים, ומאידך גיסא דבימי עבדותו היא מותרת לו, דהיינו שלא הותר לו רק ביאה כדי להעמיד ולדות, אלא יכול לבוא עליה גם בזמן עיבורה ומניקותה, ויש לדון אם יש

לו חיוב בזה כלפיה מדין עונה. וכן יש לדון אם בימי עבדותו בא על שפחות אחרות שאינם של אדונו, האם עובר בלא יהיה קדש, דלכאורה זהו דבר שאינו, דלא שייך באותו גוף לומר דכלפי שפחה אחת יהיה איסור הנ"ל וכלפי שפחה אחרת לא יהיה, וכן הסתפק המהרי"ט, דאפשר שההיתר הוא דוקא על ידי שייחודו לו שפחה, אבל לא סתם שפחה. וצ"ע. וערוך השולחן כתב דכן נראה פשוט שאם אין רבו מוסר לו שפחה כנענית דמעצמו אסור ליטול אף במכרוהו ב"ד ויש שמסתפק בזה [מ"מ בשם מהרי"ט], עיי"ש.

דף ט"ו ע"ב

באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש וכו' הכל לשחרור.

ולהלכה כתב הרמב"ם [פרק ב' הלכה ו' ד'] המוכר עצמו לעכו"ם אם לא נפדה אינו יוצא אלא ביובל שנאמר ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו. הנמכר לעכו"ם אם לא השיגה ידו לגאול קרוביו פודין אותו וקרוב קרוב קודם שנאמר או דודו או בן דודו יגאלנו, ובית דין כופין את קרוביו לפדותו שלא יטמע בעכו"ם, לא פדאוהו קרוביו או שאין ידם משגת מצוה על כל אדם מישראל לפדותו, ובין שפדאוהו קרובים בין שפדאוהו שאר אדם יצא לחירות, ויש לו ללוות ולגאול את עצמו מן העכו"ם וגואל לחצאין, אבל הנמכר לישראל אין הקרובים פודין אותו ואין לזה וגואל ואינו גואל לחצאין, אלא כיצד דינו אם השיגה ידו ליתן כפי השנים הנותרות נותן ויוצא ואם לאו לא יצא.

דף ט"ז ע"א

אב כותבו.

כתב הרמב"ם [פרק ד' הלכה ג'] אמה העבריה נקנית בכסף או בשוה כסף ובשטר ואינה נקנית בפרוטה מפני שצריך לקנותה בדמים שראויין לגרעון כדי שתגרע פדיונה ותצא, כיצד בשטר כותב על הנייר או על החרס בתי מכורה לך בתי קנויה לך ונותן ביד האדון, ושטר אמה העבריה האב כותבו.

וקונה את עצמו בכסף ושוה כסף.

ונמכר לעכו"ם אינו נגאל בשוה כסף, וז"ל הרמב"ם [פרק ב' הלכה ח'], אחד המוכר עצמו בין לישראל בין לעכו"ם ואחד שמכרוהו בית דין הרי זה מגרע מפדיונו ויוצא, כיצד הרי שמכרוהו בששים דינרים ועבד ארבע שנים ומצאה ידו הרי זה נותן עשרים דינרים ויצא לחירות, וכן אם מכר עצמו בארבעים דינרין לעשר שנים הרי זה מגרע ארבעה דינרין לכל שנה שעבד ונותן הנשאר כסף או שוה כסף ויוצא, וכן הנמכר לעכו"ם מחשב הדמים לפי השנים הנשארות עד שנת היובל שנאמר וחשב עם קונוהו משנת המכרו לו עד שנת היובל, כיצד מכר עצמו במאה ונשאר ליובל משנת מכירה עשר שנים מחשב עשרה לכל שנה שעבד וגורע הדמים ומשיב השאר כסף לא תבואה ולא כלים, שנאמר כסף ממכרו בכסף הוא נגאל מיד העכו"ם ואינו נגאל בשוה כסף.

אמר רבא זאת אומרת עבד עברי גופו קנוי והרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול.

כתב הריטב"א, וקשיא לן היכי אמר דעבד עברי גופו קנוי דהא אית ליה יד לכל דבר ואין ידו כיד רבו לא לגבי מציאה ועירוב ופדיון מעשר דכולן מזכה על ידו ולא בשום מידי אחרינא. וכתב דאפשר לומר דאילו בעבד כנעני יש לרב בו שני קנינים, קנין מעשה ידי וקנין איסור שבו שאסור בבת ישראל, ומשום קנין איסור שבו לא סגי ליה בדברים דלימא ליה זיל וצריך גט שחרור להתירו בבת ישראל, דומיא דגט אשה שצריכה גט להתיר איסור שבה ולא סגי לה בדברים, ולכן המפקיר עבדו אע"פ שיצא לחירות ופקע מעשה ידי צריך גט שחרור, ומשום האי טעמא נמי אמר רבא דבעבד עברי נמי הא איכא צד קנין הגוף דקנין איסור, שבעודו עבד מותר בשפחה כנענית ומפני קנין זה ודין איסור זה דרמי עליה בעודו עבד חשיב קנין הגוף להצריכו גט, ולא סגי ליה בדברים. ויוצא לפי זה שמה שאמרנו דלא נפיק בדברים היינו להפקיע קנין איסור זה לאסרו בשפחה, אבל קנין מעשה ידי פקע בדברים והוה ליה דומיא דמפקיר עבדו שיצא לחירות וצריך גט שחרור, וה"ה נמי שהמפקיר עבדו עברי יצא לחירות וצריך גט שחרור.

ולענין מחילה כתב הריטב"א, מיהו התם בעבד כנעני הפקר הוא דמהני ליה להוציאו לחירות מיהת משום דכיון דאפקריה סילק ידו ורשותו ממנו ויש לו יד לזכות בעצמו במעשה ידי, אבל מחילה לא מהניא ליה אפילו להוציא לחירות, דמחילה כמתנה הוא, וכשם שאין לו יד לזכות במתנה מיד רבו כך אין לו יד לזכות במחילה זו במעשה ידי, אבל עבד עברי שמקבל מתנה מיד רבו ויש לו יד זוכה נמי במעשה ידי על ידי מחילה. אמנם דעת רש"י בסוגיין דאף קנין הממון לא נפקע.

דף ט"ז ע"ב

ואלו מעניקים להם.

הלכות הענקה מבוארות ברמב"ם [פרק ג' הלכה י"ד] כל המשלח עבדו ואמתו ריקם עובר בלא תעשה שנאמר לא תשלחנו ריקם, והרי הכתוב נתקו לעשה שנאמר העניק תעניק לו, אחד היוצא בסוף שש או שיצא ביובל או במיתת האדון, וכן האמה העבריה שיצאת באחד מכל אלו או בסימנין הרי אלו מעניקין להם, אבל היוצא בגרעון כסף אין מעניקין להם שנאמר וכי תשלחנו חפשי מעמך, וזה לא שלחו חפשי אלא העבד נתן שאר הדמים שנשאר לו לעבוד בהן ואחר כך יצא, העניק תעניק לו מצאנך מגרנך ומיקבך בענין צאן גורן ויקב, דברים שיש בהם ברכה מחמת עצמן הוא שחייב להעניק לו מהם, אבל הכספים והבגדים אינו חייב ליתן לו מהם, וכמה נותן לו אין פחות משה שלשים סלע בין ממין אחד בין ממנין הרבה כשלשים של קנס העבד שנאמר בו יתן לאדוניו, בין שנתברך הבית בגללו בין שלא נתברך שנאמר העניק תעניק לו מ"מ, א"כ למה נאמר אשר ברכך הכל לפי הברכה תן לו.

אמנם בזה הדין שנתברך הבית בגללו, צריך עיון במציאות כיצד נדע שנתברך הבית בגללו שהיתה הוה אמינא שרק אם נתברך הבית בגללו שיקבל הענקה.

ענק אמה העבריה ומציאתה לאביה ואין לרבה אלא שכר בטלה בלבד.

כתב הקובץ שיעורים, קשה מאיזה טעם תתחייב שכר בטילה, דמטעם מזיק אי אפשר, דקטנה היא ועוד דמבטל כיסו של חברו פטור, כמ"ש הריטב"א כאן, וצ"ל דהחיוב הוא מדין בורח דצריך להשלים, אבל א"כ אין זה בתורת פריעת חוב, אלא מדיני עבדות, ומלשון שכר בטילה משמע דחייבת לו דמים:

יו"ד קרת קא חזינא הכא.

כתב הריטב"א, גירסת רש"י זכרנו לברכה אמר רב יוסף יו"ד קרת קא חזינא הכא, ופירש תנא זה האריך בדברים שלא לצורך כשעושה מיו"ד קטנה עיר גדולה. אבל הראב"ד ז"ל גורס אמר רבה יו"ד קרת קא חזינא הכא, והוא שם אדם קשה מאד שלא היה חס אפילו על בניו ובני ביתו כדאיתא בתענית, ולדוגמא הביאו לכאן לומר שאף זו קושיא קשה היא. וסיים, וזה יותר נכון:

ענק עבד עברי לעצמו וכו' וכו' יצא בורח וכו'.

וברמב"ם [פרק ג' הלכה ט"ו], אם ברח ופגע בו יובל כשהוא בורח ויצא לחירות אינו חייב להעניקו שנאמר וכי תשלחנו וגו', ענק עבד עברי לעצמו ואין בעל חוב גובה הימנו, וענק אמה העבריה וכן מציאתה לאביה, ואם מת אביה קודם שיבא לידו הרי הן של עצמה ואין לאחיה בהם כלום שאין אדם מוריש זכות שיש לו בבתו לבנו.

שחייב להשלים.

שם ברמב"ם [פרק ב' הלכה ד'] אחד המוכר עצמו או שמכרוהו בית דין וברח חייב להשלים שש, ואם פגע בו יובל יוצא לחירות.

דף י"ז ע"א

בעושה מעשה מחט.

וכתב הריטב"א, פירוש הא דקתני אפילו חלה כל שש אינו חייב להשלים שלא היה בטל בחליו לגמרי והיה עושה מעשה מחט, מכלל דאידיך מתניתא מיירי בשאינו עושה כלום, ואפילו הכי קתני רישא דחלה שלש אינו חייב להשלים. ואע"ג דאמרין בפרק השוכר את האומנים דפועל או קבלן שחלה אין לו אלא שכרו במה שעשה ובטילת חוליו לעצמו, לא דמי פועל לעבד עברי, דאילו פועל או קבלן השכירו בעל הבית למלאכה זו על דבר ידוע נוטל שכרו וכיון שלא עשאו אע"פ שחלה או נאנס אין לו אלא שכרו מה שעשה לפי חשבון, אבל עבד עברי לא נשתעבד לו לעשות דבר ידוע,

אלא נשתעבד לו שיכופהו למלאכתו, לומר שכל מלאכתו תהא לרבו, ולפיכך אם חלה ולא עשה כלום נסתחפה שדהו של אדון. אלא דכי חלה יותר משלש הוי אומדן דעתא דמוכח דלאו להכי נחת למזבין, וכדי שלא יפסיד הלה לגמרי ממונו חייב זה להשלים, ולפיכך פטרוהו לגמרי אפילו חלה כל שש כשלא נתבטל לגמרי והיה עושה לו מעשה מחט וזה נכון וברור כנ"ל:

וברמב"ם [פרק ב' הלכה ה'] חלה, בין שחלה שנה אחר שנה או שחלה חללים מקוטעים, אם הכל פחות מארבע שנים עולין למנין שש, אבל אם חלה ארבע שנים חייב להשלים כל ימי החולי שנאמר כשכיר כתושב, ואם פגע בו יובל יצא, בד"א שמחשבין ימי החולי כשהיה חליו כבד שאינו יכול לעשות מלאכה, אבל אם לא היה חליו כבד אלא יכול לעשות מעשה מחט אפילו חלה כל שש עולין לו.

דף י"ז ע"ב

עבד עברי עובד את הבן.

ברמב"ם [פרק ב' הלכה י"ב], אדון שמת, אם הניח בן זכר הרי העבד עובד הבן עד סוף השש או עד סוף השנים שמכר עצמו להן או עד שיפגע בו יובל או עד שיגרע פדיונו ויתן השאר, אבל אם לא הניח בן זכר הרי זה יצא לחירות ואינו עובד לא את הבת ולא את האח, ואין צריך לומר שאינו עובד שאר היורשין, והנמכר לגר צדק או לעכו"ם אפילו הבן אינו עובד אלא כיון שמת האדון יצא לחירות, נמצאת אומר שעבד עברי נקנה בכסף או בשטר וקונה את עצמו בחמשה דברים, בשנים או ביובל או בגרעון כסף או בשטר שחרור או במיתת אדון בלא בן ובעכו"ם או בגר אפילו הניח בן, מצוה לומר לו צא בשעת יציאתו אף על פי שלא אמר לו הרי הוא יוצא בחנם, ואינו צריך שטר, אפילו חלה והוציא רבו עליו הוצאות הרבה אינו חייב לו כלום שנאמר יצא לחפשי חנם.

אמה עבריה אינה עובדת לא את הבן.

שם [פרק ד' הלכה ד'] אמה העבריה עובדת שש שנים כעבד שמכרוהו בית דין, שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה, ויוצאת בתחלת שבע, ואם פגע בה יובל בתוך שש יוצאה חנם כעבד, מת האדון אף על פי שהניח בן יוצאה חנם כנרצע שנאמר ואף לאמתך תעשה כן, וכן מגרעת מפדיונה ויוצאה, ואם כתב לה שטר שחרור ומחל על השאר יוצאה חנם כעבד.

הנרצע.

שם [פרק ג' הלכה ז'], אף על פי שהניח בן אין הנרצע עובד את הבן, מפי השמועה למדו ועבדו לו ולא לבנו לעולם לעולמו של יובל, נמצאת למד שהנרצע אינו קונה את עצמו אלא ביובל ובמיתת האדון.

גר ונכרי שירשו אביהן.

כתב בקובץ שיעורים, כאן מבואר דאיכא ירושה באיסורי הנאה אף דאינם במכירה, והטעם, דלענין מכירה מיקרי אינו ברשותו, אבל ירושה דממילא שייכת גם באינו ברשותו, וכן מצינו בשיעבוד הגוף, דאינו נמכר לדעת ר"ת, ומ"מ יורשו, וכן במעשר שני למ"ד ממון גבוה, אינו נמכר, ומ"מ יורש יורשו, אבל הרשב"א בנדרים סוף פרק השותפין, הביא מחלוקת אי איכא ירושה באיסורי הנאה, וקשה מכאן:

לזה מעות מן הגר שנתגייירו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו והתניא רוח חכמים נוחה הימנו לא קשיא כאן שהורתו ולידתו שלא בקדושה וכאן שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה.

והקשה הריטב"א מהסוגיא בבבא בתרא פרק מי שמת, איסור גיורא הוה ליה תליסר אלפי זוזי בי רבא ורב מארי בריה דאיסור הורתו שלא בקדושה הוה ולידתו בקדושה הוה, כי קא שכיב אמר רבא היכי ליקניניהו רב מארי להני זוזי אי משום ירושה גר לאו בר ירושה הוא כו' והקפיד רבא על מה שאמרו לאיסור לעשות אודיתא על נכסיו לרב מרי והפסידו לו, והוא תימה, אמאי קפיד רבא דהא אית ליה לאהדורניהו משום רוח חכמים נוחה הימנו. ויש שאמרו דאע"ג דכי מהדר רוח חכמים נוחה הימנו, כי לא מהדר לא קפדי רבנן אלא שאין מחזיקין לו טובה. ודחה הריטב"א סברא זו, דבההיא מתניתין דשביעית קתני סיפא כל המטלטלין נקנין במשיכה כל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה הימנו, והרי מי שאינו מקיים את דברו אין רוח חכמים נוחה הימנו וחשיב ממחוסרי אמנה, אלמא מכלל הן אתה שומע לאו שכל מקום שאמרו בעושה רוח חכמים נוחה הימנו כשאינו עושה אין רוח חכמים נוחה הימנו. ור"ת תירץ שלא אמרו רוח חכמים נוחה הימנו אלא בלוה דוקא, שגמלו אביו של זה חסד שהלוה לו ואינו בדין שישלם לו רעה תחת טובה, אבל בפקדון אם רצה אינו מחזיר. ודחה הריטב"א גם סברא זו, דאיפכא מסתברא, דכיון דבמלוה דליכא שעבודא יש לו להחזיר כל שכן בפקדון שהוא בעין ואין שליחות יד בו שראוי להחזירו. ויש שפירשו דרב מארי בן גוי הבא על בת ישראל הוה דקי"ל הולד כשר וישראל גמור הוא מעיקרו ואינו ראוי לירש את העכו"ם שאינו אביו כלל, ומתניתא דהכא בגוי הבא על הגויה, עיי"ש.

וכתב הריטב"א דהנכון לפרש דכי הויא הורתו ולידתו שלא בקדושה רוח חכמים נוחה הימנו גזירה שמא יחזור לסורו, וליכא למיחש דמשום הא חשבינן ליה כישראל גמור, דכולי עלמא ידעי דבן עכו"ם הוא כיון דאף לידתו שלא בקדושה. אבל כשלידתו בקדושה אין רוח חכמים נוחה הימנו, דלשמא יחזור לסורו לא שייך, דישראל גמור הוא, ואיכא למיחש דאם הוא מחזיר לו אתו למטעי ביה שהוא מתיחס אחריו ואין קדושין תופסין לו באשת אביו.

וכתב הרשב"א, ובעיקר הדבר יש לדקדק מפני מה אין רוח חכמים נוחה הימנו, ומה אלו רצה לזיוק בנכסיו ולתת משלו לגר אמאי אין רוחן של חכמים נוחה בכך. ולפי שהוקשה זה

בשביעית ויעשיר וישלם, היה הגנב שוה מאה ואחד אינו נמכר שנאמר ונמכר בגניבתו עד שיהיו דמיו כולן מובלעין בגניבתו.

[הלכה ט"ו] גנב ונמכר וחזר וגנב, אם לשני גנב הרי זה נמכר פעם שניה ואפילו גנב מאה איש נמכר מאה פעמים, ואם את הראשון גנב פעם שניה אינו נמכר שניה אלא ישאר עליו הכל חוב. ע"כ. ובפשטות הוא לא כהריטב"א הנ"ל, דהא לא חילק כלל בין קודם מכירה לאחר מכירה, אלא בפשטות הוא גזירת הכתוב, דמסברא אין חילוק בין כפל לקרן ושאר הלכות כגון שאינו נמכר לגר וכו'.

בעל כרחיה דאב משום פגם משפחה.

וכן ברמב"ם [פרק ד' הלכה ב'] אין האב רשאי למכור את בתו אלא אם כן העני ולא נשאר לו כלום לא קרקע ולא מטלטלין ואפילו כסות שעליו, ואעפ"כ כופין את האב לפדותה אחר שמכרה משום פגם משפחה, ברח האב או שמת או שלא היה לו לפדותה הרי זו עובדת עד שתצא.

מוכר ושונה.

וברמב"ם [פרק ד' הלכה י"ג], המקדש את בתו כשהיא קטנה ונתארמלה או נתגרשה אינו יכול למוכרה, שאין אדם יכול למכור את בתו לשפחות אחר אישות, אבל מוכרה לשפחה אחר שפחות, כיצד מכרה לשפחות תחלה ויעד אותה האדון ומת האדון או גרשה וחזרה לרשות האב כשהיא קטנה, הרי האב מוכרה פעם שנייה אפילו לכהן, וכן אם נפלה לפני יבם מן היעוד וחלץ לה, אף על פי שהיא חלוצה פסולה מפני שהיא קטנה הרי נפסלה מן הכהונה ויש לו למכרה לכהן הואיל וקידושין תופסין בה כמו שנתבאר.

[הלכה י"ד] המוכר את בתו ויצאה בשנים או ביובל או בגרעון כסף ועדיין היא קטנה יש לו לחזור ולמוכרה פעם שנייה כמו שביארנו.

דף י"ח ע"ב

דרכי שמעון סבר יש אם למסורת ולמקרא.

כתב הריטב"א, ואע"ג דהתם במסכת סוכה גבי דפנות דס"ל שלש כהלכתן ורביעית אפילו טפח דריש מקרא בלחוד בסכות בסכת כדאיתא התם, התם לא אפשר למדרש מקרא ומסורת דחד סתר לאידך, דמקרא משמע שלש כהלכתן ומסורה משמע שתיים כהלכתן, אבל הכא דאפשר לומר שאין אדם מוכר בתו לשפחות אחר אישות ולא לשפחות אחר שפחות ואפשר למדרש מקרא ומסורת דריש להו. ומזה למדנו דר"ע דלא דריש הכא אלא מקרא לחוד דאפילו היכא דאפשר למדרשינהו תרווייהו לא דריש אלא מקרא, והא דאשכחן בפסחים דדריש לחם עוני קרי ביה אוני לחם הנאכל באוניות יצא לחם מעשר ודריש נמי לחם עני פרט למצה שנילושה ביין ושמן ודבש, לאו למימרא דדריש לחם

בעיני רש"י פירש אין רוח חכמים נוחה כלומר אין מחזיקין לו טובה בכך, ולומר אם עשה כן לא טובה ולא קללה. ויש מפרשים דה"פ אין רוחן נוחה שיטתו אוטו לישראל, כענין שאמרו (סנהדרין עו, ב) והמחזיר אבדה לגוי עליו הכתוב אומר (דברים כט, יח) למען ספות הרוה וגו'. וכתב הרשב"א דאינו מחזור, דמ"מ עכשיו גר צדק הוא ולמה לא יתן לו כישראל. ודברי רש"י ז"ל נראין לי עיקר, דהמחזיר למי שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה רוח חכמים נוחה הימנו ואם לא עשה כן אין רוחן נוחה הימנו, אבל הורתו ולידתו שלא בקדושה אין רוח חכמים נוחה הימנו לתת בו ברכה על זה ולא קללה, אלא אם ירצה להחזיר יחזיר, שלא אמרו רוח חכמים אינה נוחה הימנו אלא אין רוח חכמים נוחה הימנו:

דף י"ח ע"א

כאן בגנבה אחת כאן בשתי גניבות.

כתב הריטב"א, כאן בגנבה אחת כאן בשתי גניבות. יש מפרשים בשתי גניבות נמכר ונשנה כמתניתא דידן, וכי קתני כיון שנמכר פעם אחת אי אתה רשאי למכרו בגניבה אחת, שאם אינו שוה כנגד גניבתו אינו נמכר עליה שתי פעמים כרבי אליעזר דלקמן. וי"מ בהיפך, דכי קתני נמכר ונשנה בגניבה אחת כרבנן דאמרי גנב אלף ושוה חמש מאות נמכר ונשנה, וכי קתני אינו נמכר ונשנה בשתי גניבות ואפילו בשני בני אדם שגנב לזה וגנב לזה, דגניבתו אמר רחמנא ולא שתי גניבות, ומקשינן דהא בגניבתו טובא משמע, כלומר דכל היכא שגנב גניבות הרבה לכמה בני אדם לכל אחד מהם גניבה אחת לגבי כל חד מינייהו גניבה אחת היא, ושפיר קרינן ביה ונמכר בגניבתו. ופרקינן לא קשיא כאן באדם אחד כאן בשני בני אדם, פירוש דבאדם אחד שגנב לו שתי גניבות אינו נמכר אלא על הראשונה, שאילו נמכר על שתיהן קרינן ביה בגניבותיו, אבל בשני בני אדם נמכר ונשנה:

וכתב עוד הריטב"א, ומסתברא דבאדם אחד נמי דוקא כשגנב וגנב ואחר כך נמכר, אבל גנב ונמכר ואחר כך גנב, הא ודאי נמכר ונשנה, דשפיר קרינן ביה בגניבתו, ואינו בדין בשביל מכירה יחזור ויגנוב לו כמה פעמים ויהא פטור, וכיון דכן דכוותה בסיפא בשני בני אדם, אפילו בגנב לזה וחזר וגנב לזה שלא היתה מכירה בינתיים, נמכר ונשנה. ואם עמד בדין עם הראשון קודם שגנב לשני, נמכר לתשלומי ראשון תחלה, ואם לאו נמכר ונשנה לצורך שניהם ומחלקים ביניהם לפי חשבון. וכל שגנב לאדם אחד או לשני בני אדם שתי פעמים ושוה כנגד שתיהן נמכר פעם אחת:

ופסק הרמב"ם [הלכות גניבה פרק ג' הלכה י"ב] האיש נמכר בגניבתו אבל לא האשה ודבר זה מפי הקבלה, ואין הגנב נמכר אלא בקרן, אבל הכפל או תשלומי ארבעה וחמשה אינו נמכר בו אלא הרי זה עליו חוב עד שיעשיר.

[הלכה י"ד] היה קרן הגניבה מאה ואין הגנב שוה אלא חמשים הרי זה נמכר ושאר הקרן עם הכפל עליו חוב עד שיצא

עוני לחם עני ודריש מסורת, אלא קרא כפשטיה דרש ליה, לחם של עניות פרט למצה שנלושה בין ושמן ודבש שהיא לחם עשירות.

אירוסין עושה.

וכן פסק הרמב"ם [פרק ד' הלכה ט'] להלכה, היעוד כאירוסין ואינו כנישואין לפיכך אינו מתטמא לה ולא יירשנה ולא מיפר נדריה עד שתכנס לחופה, ואם שלש אלה לא יעשה לה לא יעדה לו ולא יעדה לבנו ולא נפדית בגרעון כסף ויצאה חנם בהבאת סימנין כמו שביארנו.

דף י"ט ע"א

אין יעוד אלא בגדול.

וברמב"ם [פרק ד' הלכה ז'], יעד אותה האדון לעצמו או לבנו הרי היא כשאר ארוסות ואינה יוצאה באחד מכל אלו אלא במיתת הבעל או בגט, ומצות יעוד קודמת למצות פדייה, כיצד מצות יעוד אומר לה בפני שנים הרי את מקודשת לי הרי את מאורסת לי הרי את לי לאשה אפילו בסוף שש סמוך לשקיעת החמה, ואינו צריך ליתן לה כלום שמעות הראשונות לקידושין ניתנו ונוהג בה מנהג אישות ואינו נוהג בה מנהג שפחות, ואינו מיעד שתים כאחת שנאמר יעדה וכיצד מיעדה לבנו אם היה בנו גדול ונתן רשות לאביו ליעדה לו הרי האב אומר לה בפני שנים הרי את מקודשת לבני.

מדעת ידיה.

וברמב"ם [שם הלכה ח'] אין האדון מיעד אמה העבריה לא לו ולא לבנו אלא מדעתה אף על פי שכבר קיבל אביה מעותיה, שהרי הוא אומר יעדה מדעתה, ואם מת האדון אין בנו יוכל ליעדה לו שהרי יוצאה לחירות במיתת האדון. צאי וקבלי קידושין מדרבי יוסי ברבי יהודה.

כתב בספר קובץ שעורים [אות קכ"א], יש לפרשו בשני אופנים, אחד דמדרי" בר"י מוכח שכן הדין, ואופן שני דהיא ילפוטא מקרא אליבא דר"י בר"י, ונ"מ גדולה משני הפירושים להלכה, דלפירוש הא' דמדברי ר"י מוכח שכן הדין ולא מצינו דרבנן פליגי עליה בזה, א"כ מדבריו נשמע לדברי חכמים דבזה לא נחלקו, אבל לפירוש הב' דהיא ילפוטא מקרא, ואי לאו קרא אין לומר כן מסברא, וכיון דאליבא דרבנן ידידה ליכא ילפוטא מקרא ממילא אין הדין כן. ונחלקו הראשונים בזה והוא במרדכי בשם הרא"מ.

ובעיקר הדבר דמוכח מאמה דמהני צאי וקבלי קידושין, פירש"י דכיון שהאב יודע שאפשר ליעדה הוי כאומר לה, ובתוספות כתבו דלא הוי כאומר לה, ומפורש בתוספות הרא"ש דהתורה נתנה לה הכח של האב ועל כן יכולה לקבל קידושה כיון שיש לה כח האב, ולא דמי ליתומה שאינה יכולה לקדש את עצמה, דהכא שאני דיש לה כח האב, אבל יתומה אין לה אלא כח עצמה, ומזה ילפינן דהוא הדין אם

האב נתן לה כוחו יכולה לקדש את עצמה, ולפי"ז נראה דזה פשיטא לן מסברא שהאב יכול לתת לה את כוחו, אלא דהוה אמינא דאפילו יש לה כח האב גם כן אין מעשה קטנה כלום, ולזה מוכחנן מיעוד, דהיכא דיש לה כח האב יכולה לקדש עצמה:

ובתוספות [ד"ה אומר אדם וכו'] כתבו דביעוד דין הוא שתזכה שאינו אלא מחילת שיעבוד בעלמא, וכתב הקובץ שיעורים, מבואר מדבריהם דאפילו נימא דקטן אין לו זכיה גם בדעת אחרת מקנה, מ"מ אפשר למחול לקטן, דמחילה לא הויא הקנאה אלא סילוק. ובסוף פרק האשה שנפלו [כתובות דף פ"א] נחלקו תוספות ורמב"ן אם יכול למחול לעצמו, ונראה טעם מחלוקתם, דאי נימא דמחילה היא כעין הקנאה לא שייך להקנות לעצמו, וגדולה מזה דעת הרשב"א דאם נעשה שליח למכור אינו יכול למכור לעצמו, אבל אי נימא דמחילה אינה הקנאה אלא סילוק זה שייך גם לעצמו:

ובתוספות [ד"ה במלוה שיש עליה משכון] כתבו בסוף דבריהם דע"כ לא מקדשא בהקנאת גופה, וכתב בקובץ שיעורים, דמוכח מדבריהם, דלמ"ד עבד עברי גופו קנוי יש לרבו עליו גם שיעבוד לבד קנין הגוף, והיעוד הוא במחילת השיעבוד ולא בהקנאת גופה לעצמה, אלא דכיון דנעשית אשתו ממילא פקע העבדות, כדקתני נוהג בה מנהג אישות ואינו נוהג בה מנהג שפחות, והנ"מ בין קנין לשיעבוד הוא דבגביית שיעבוד צריך לעשות מעשה קנין, ואינו נעשה ממילא שלו אף כשיגיע הזמן, אבל אם יש לו קנין בחפץ כגון שקנה דקל לפירותיו, כשיבאו הפירות לעולם הן ממילא שלו, ואין צריך לעשות בהן משיכה כדי לקנותן, וה"נ בעבד עברי, למ"ד אין גופו קנוי אלא שיש לרבו שיעבוד עליו שיכול לגבות מעשה ידיו במשיכה, אבל אין נעשין ממילא שלו, אמנם למ"ד גופו קנוי יש לו קנין בהעבד למעשה ידיו והן נעשין ממילא של הרב, כמו בקנה דקל לפירותיו. אלא דהתינח אם העבד עושה מלאכה, מלאכתו לרבו, אבל אם יאמר העבד איני רוצה לעבוד מה יעשה לו רבו, ואין הקנין מספיק לכופו לעבוד, ועל כרחך צריך לומר דלבד הקנין יש לו גם שיעבוד עליו שיוכל לכופו לעבוד, וזו כונת התוספות דהיעוד הוא במחילת השיעבוד, ולא בהקנאת גופה לעצמה:

המקדש במלוה שיש עליו משכון מקודשת.

ובשולחן ערוך [אבן העזר סימן כ"ח סעיף י"א], היה אצלה מלוה על משכון, אפילו במשכנו בשעת הלואה, וקדשה באותה מלוה והחזיר לה המשכון או שהיה המשכון ברשותה (ר"י בשם הרמ"ה), הרי זו מקודשת. וי"א שאפילו לא החזיר לה המשכון, מקודשת.

וכתב ערוך השולחן, אף על גב דמקדש במלוה אינה מקודשת מ"מ במלוה שיש עליה משכון מקודשת בין במלוה ידידה ובין במלוה דאחרים, וכתב הרמב"ם בדין י"ד הטעם במלוה ידידה שהרי היא נהנית במשכון מעתה והרי הגיע הנאה לידה. עכ"ל. ובמשכון דאחרים כתב הטעם בדין כ"ג לפי שבעל חוב יש לו מקצת קניין בגופו של משכון.

עכ"ל. והטור ס"ל במשכון דידה מקודשת אף בלא החזיר לה המשכון ואף אם לא הזכיר שמקדשה בהמשכון, דהמקדש במלוה שיש עליה משכון ס"ל דמקודשת מטעם דכיון שיש משכון הוה כאילו המלוה בעין ואינו כמלוה סתם שלהוצאה ניתנה [סמ"ג עשין מ"ח] ולכן אם אמר הרי את מקודשת לי במלוה שאת חייבת לי על המשכון שלך שבידי ה"ז מקודשת אף על פי שהמשכון עדיין בידו [רא"ש פ"ק סכ"ו] ואפילו מי שסובר דצריך דווקא להחזיר המשכון ס"ל הטעם משום דזהו כהנאת מחילת מלוה.

דף י"ט ע"ב

כיצד מצות יעוד וכו' אם רצה וכו'.

ברמב"ם [פרק ד' הלכה ט"ז], המוכר את בתו ופסק על האדון על מנת שלא ליעד אותה, אם רצה האדון ליעד מייעד, שהתנה על מה שכתוב בתורה שתנאו בטל.

וביותר הרחבה בערוך השולחן [יורה דעה סימן רס"ז] התורה נתנה רשות ליעד אותה והיינו ליקחנה לאשה לעצמו או לבנו הגדול, ואדרבא מצות יעוד קודמת למצות פדייה כדכתיב [שמות כא, ח] אם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה והפדה, ואז הרי היא כשאר ארוסות ואינה יוצאה אלא בגט או במיתת הבעל. וכיצד מצות יעוד אומר לה בפני שנים הרי את מקודשת לי הרי את מאורסת לי הרי את לי לאשה ויראה לי דאע"ג דבשאר קדושין יש בעיא בגמרא אם מהני לשון הרי את מיעדת לי כדאיתא בריש קדושין [ו' א], מ"מ ביעוד וודאי מהני שהרי התורה קראה בלשון זה. ומתי אומר לה בתוך שש השנים דווקא ואפילו בסוף שש ואפילו סמוך לשקיעת החמה של יום האחרון וא"צ ליתן לה עתה כלום מפני שמעות הראשונות של המכירה לקדושין ניתנו, ולכן אף שאין עתה שהות שתעשה בשוה פרוטה ואף על גב דכבר נתאכלו המעות הוי קדושין.

ויש להסתפק דזה שאמרנו שא"צ ליתן לה עתה כלום אם זהו דווקא כשהקניין שפחות היה בכסף, דאז אמרינן דאותן מעות שקבל האב לקדושין ניתנו וא"צ ליתן לה עתה כלום, אבל אם הקניין היה בשטר א"א לומר דהשטר לקדושין ניתן, שהרי שטר קדושין הבעל כותב בתך מקודשת לי ושטר אמה העבריה האדון כותב, וא"כ צריך לקדשה עתה בכסף או בשטר. או דילמא זה שאמרה הש"ס מעות הראשונות לקדושין ניתנו אין הכוונה על מעות הקניין, אלא על המעות שקבל האב בעבודתה, שהרי מכרה מפני דוחקו ומסתמא קיבל מעות בעדה ואלו המעות לקדושין ניתנו. ומרש"י [מ"ה א' ד"ה בקדושין] משמע דקאי על כסף הקניין ע"ש, וצ"ע:

פסק על מנת שלא ליעד.

כתב בקובץ שיעורים [אות קכ"ו], הנה באומר הריני נזיר על מנת שאשתה יין דהוי מתנה על מה שכתוב בתורה, הוא דוקא אם התנאי הוא על דין התורה שיהא מותר בשתיית יין,

אבל אם אמר על מנת שאשתה יין באיסור ואם לא אשתה לא תחול הנזירות, הוי כאומר על מנת שאוכל בשר חזיר דלא הוי מתנה על מה שכתוב בתורה. וגם כאן במתנה על מנת שלא ליעד, הוא שלא יהא במכירה זו דין יעוד, שמתנה עם דין התורה, אבל אם תלה התנאי בלוקח שלא יעשה מעשה יעוד, לכאורה אין זה מתנה על מה שכתוב בתורה. מיהו י"ל דגם בכה"ג מיקרי מתנה על מה שכתוב בתורה, דתנאי זה גורם שאין לו כח ליעד דאם ייעדנה תבטל המכירה, וע"כ יתבטל היעוד, ונמצא שנעקר ממכירה זו דין יעוד ע"י תנאו, ומשו"ה תנאו בטל.

ובאומר על מנת שלא תהא מותרת לפלוני, דעת הרא"ש דהוי כאומר על מנת שלא תינשאי לפלוני, והקשה בקובץ שיעורים דהכא מתנה עם דין התורה שלא תהא מותרת לפלוני והוי מתנה על מה שכתוב בתורה, ואפילו באומר על מנת שלא תינשאי גם כן תקשה כיון דתנאי זה גורם שלא יחול הנישואין כנ"ל, וכתב דצ"ל דדוקא ביעוד דמצוה ליעד מיקרי מתנה על מה שכתוב בתורה, אבל שלא תינשא לפלוני דאין בזה משום ביטול מצוה דליכא מצוה להינשא לפלוני, לא מיקרי מתנה על מה שכתוב בתורה, אף שהתנאי הוא עם דין התורה, וסיים בצ"ע:

דף כ' ע"א

לומר שאינו יוצא בראשי איברים.

וכן ברמב"ם [פרק ד' הלכה ו'] אין אמה העבריה יוצאה בראשי איברים שנאמר לא תצא כצאת העבדים, וכן עבד עברי אם הפיל לו שינו או סימא לו עינו משלם לו כדין החובל בחבירו כמו שביארנו בהלכות חובל, נמצאת למד שאמה העבריה נקנית בשני דברים בכסף או בשטר, וקונה עצמה בששה דברים בשנים וביוכל ובגרעון כסף ובשטר שחרור ובמיתת האדון ובסימנין.

נמכר במנה והשבית.

ברמב"ם [פרק ב' הלכה ט'] כל עבד עברי או עבריה שיצא בגרעון כסף והבריא והוסיפו דמיו או נשחף ופחתו דמיו מחשבין לו להקל עליו, כיצד הרי שנמכר במאה והרי הוא עתה שוה מאתים אינו מחשב עם אדוניו אלא לפי מאה, נמכר במאתים והרי הוא שוה מאה מחשב עמו על פי השנים הנותרות לפי מאה.

עמך במאכל.

וכן להלכה ברמב"ם [פרק א' הלכה ט'] כל עבד עברי או אמה העבריה חייב האדון להשוותן לו במאכל ובמשקה בכסות ובמדור שנאמר כי טוב לו עמך, שלא תהא אתה אוכל פת נקי והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבן, אתה דר בכרך והוא דר בכפר או אתה דר בכפר והוא יושב בכרך,

שנאמר ויצא מעמך, מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו, וחייב לנהוג בו מנהג אחוה שנאמר ובאחיכם בני ישראל, ואף על פי כן צריך העבד לנהוג בעצמו מנהג עבדות באותן העבודות שהוא עושה לו.

בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית.

כתב בספר בניהו בן יהוידע, הא דכינה איסור שביעית בשם אבק, ולא אמר איסור של שביעית, נ"ל בס"ד, שרמז לפי דרכו דאיסור זה כמו אבק המתפזר אנה ואנה, על כל אשר ימצא בבית כותלים וזיזין וחלונות, וכסאות ושלחנות ומטות וחפצים, כן עונש איסור זה מתפזר על כמה דברים של אדם, מטלטלין ושדות ובתים ובנותיו וגופו עצמו. ואומרו בא וראה, נראה הכונה, כי בהשקפה הראשונה ובמושכל הראשון תתלה עניינים אלו במקרה, אך בא לכור המחקר לחקור ולדרוש בדברים אלו, שתכנס בגוף הענין הזה, לחקור ולדרשו ולשקול בפלס את כל הדברים הנעשים, ותראה איך הדברים מסובבים ונולדים מענין זה:

והנה נמצא המקשה ערפו ואינו שב מעון זה שבידו, סוף כל סוף נענש בשבעה עונשים, שהם מכירת מטלטליו, ומכירת שדהו, ומכירת ביתו, ומכירת בנותיו, והלואה בריבית, ומכירת עצמו, הרי ששה דברים, ועם הפסד ממונו שהיה לו בתחילה הרי הם שבעה, דהא אינו מוכר מטלטליו עד שיאבד כל ממון שהיה, ונמצא שהם שבעה עונשין בשבעה מיני חסרונות שלוקה בהם, לקיים מה שנאמר ויסרתי אתכם... שבע על חטאתיכם [ויקרא כ"ז כ"ח]. ובזה יובן [משלי ו' ל'] לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן, והוא כי זה הנושא ונותן בפירות שביעית הוא גנב, יען שהוא מרויח בדברים שאינם שלו שלא הרשהו השם יתברך עליהן, ונמצא ישלם שבעתים, הם שבעה פרעניות ועונשין הנזכרים, ופירש עוד הכתוב ואמר, אף על גב כי בפסוקים לא נתפרשו אלא רק ששה עונשים, שהם

מטלטליו ושדהו וביתו וכו', הנה עוד יש אחת קודם ששה פרעניות אלו, והוא כי אין מוכר מטלטליו ושדהו וביתו אלא אם כן בתחילה את כל הון ביתו יתן, שהוא ממון בעין, ונמצא בצירוף פרענות זו הבאה בראשונה נעשו שבעה, ונמצא זה ישלם שבעתים, ורישא דקרא דאמר לא יבוזו לגנב כי יגנוב נראה לפרשו בלשון תימה, וכי לא יבוזו לגנב כי יגנוב, והלא נמצא בזה ישלם שבעתים, ודו"ק:

דף כ' ע"ב

נגאל לחצאין.

וברמב"ם [פרק ב' הלכה ז'] הנמכר לעכו"ם אם לא השיגה ידו לגאול קרוביו פודין אותו וקרוב קרוב קודם שנאמר או דודו או בן דודו יגאלנו, ובית דין כופין את קרוביו לפדותו שלא יטמע בעכו"ם, לא פדאוהו קרוביו או שאין ידם משגת מצוה על כל אדם מישראל לפדותו, ובין שפדאוהו קרובים בין שפדאוהו שאר אדם יצא לחירות, ויש לו ללוות ולגאול את עצמו מן העכו"ם וגואל לחצאין, אבל הנמכר לישראל אין הקרובים פודין אותו ואין לזה וגואל ואינו גואל לחצאין, אלא כיצד דינו אם השיגה ידו ליתן כפי השנים הנותרות נותן ויוצא ואם לאו לא יצא.

משכחת לה לקולא ולחומרא.

ושם ברמב"ם [הלכה י'] הנמכר לעכו"ם הואיל ויש לגאול עצמו לחצאין כמו שביארנו פעמים יהיה להקל ופעמים להחמיר, כיצד להקל קנה אותו במאתים ונשחף והרי הוא עתה שוה מאה ונתן לו חמשים חצי דמיו והבריא והרי הוא שוה מאתים נותן לו מאה שהן חצי דמיו הנשאר ויצא, כיצד להחמיר קנה אותו במאתים ונתן לו חצי דמיו שהן מאה ונשחף והרי עתה שוה מאה נותן לו חמשים שהן דמי חציו הנשאר ונמצא שנתן מאה וחמשים אף על פי שהוא עתה שוה מאה.